Monica NĂNESCU

PETRU PONI – PERSONALITATE REPREZENTATIVĂ A CULTURII TEHNICE ROMÂNEŞTI DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

PETRU PONI – REPRESENTATIVE PERSONALITY OF ROMANIAN TECHNICAL CULTURE IN THE LATE OF 19TH CENTURY

Abstract: *Petru Pony was an important reformer of Romanian education, who worked in the late of 19th century and early 20th century. He belonged to a generation of scientists who assumed their responsibilities for the science, but also in the sensitive area of national interest in education. This paper brings into focus – through samples collected from books, magazines/journals, correspondence and photographs – the personality of the professor who led the Department of chemistry at the "Alexandru Ioan Cuza" University in Iasi, between 1878 and 1925, being considered today, with reason, as one of the founders of chemistry higher education in our country.*

Istoria ştiinţei, ca parte componentă a istoriei culturii, se rezumă nu doar la menţionarea evoluţiei cunoaşterii în diferite domenii din perspectivă diacronică, ci şi la personalităţi care au contribuit meritoriu la dezvoltarea acesteia.

Incursiunile programate în acest domeniu ne conduc deseori la constatarea că, din timp în timp, apar în lumea ştiinţifică tineri dotaţi nu doar cu forţă intelectuală remarcabilă, ci şi cu o personalitate aparte, îmbinând ambiţia de a accede la recunoaşterea în plan uman cu altruismul marilor maeştri ai gândirii universale.

Unul dintre aceşti entuziaşti a fost Petru Poni, eminent reprezentant al şcolii de chimie româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Evocarea personalităţii sale atât de complexe presupune menţionarea contextului cultural şi ştiinţific în care s-a format şi evoluat, dar mai ales reliefarea, prin mărturii muzeografice, a rolului pe care l-a avut atât ca întemeietor de şcoală superioară, cât şi ca cercetător în domeniul chimiei din ţara noastră.

Petru Poni a aparţinut unei generaţii de savanţi care a adus contribuţii remarcabile la dezvoltarea ştiinţei şi învăţământului românesc, fiind recunoscut, alături de profesorul Constantin Istrati (Universitatea din Bucureşti) şi chimistul Adrian Ostrogovich (Universitatea din Cluj), drept unul dintre întemeietorii chimiei din ţara noastră.

Pe drumurile neclar trasate ale ştiinţei vremurilor sale, Petru Poni a pornit din satul Secăreşti, comuna Cucuteni – Iaşi, unde s-a născut la 4 ianuarie 1841. După absolvirea Şcolii primare la Târgu Frumos, se înscrie, în 1852, la Academia Mihăileană şi apoi la Universitatea din Iaşi, unde frecventează un timp cursurile Facultăţii de Drept şi Litere. Studiile în specialitatea fizică şi chimie le face, începând din 1859, la Sorbona, unde pleacă ca bursier al statului în timpul Unirii Principatelor. Formarea sa ca profesor şi educator s-a datorat unor nume cu mare rezonanţă, pe plan european, în domeniul chimiei, precum: Louis Sainte Claire Deville (chimist anorganician), Marcellin Berthelot

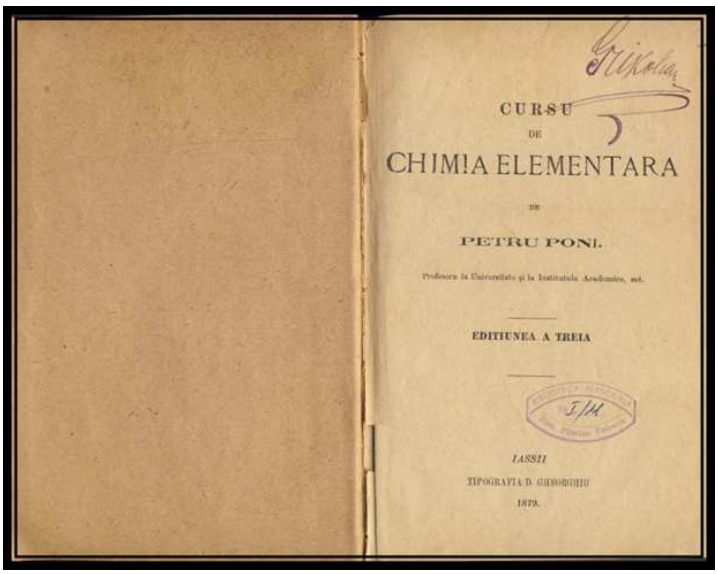
CURSU
DE
CHIMIA ELEMENTARA
DE
PETRU PONI.
EDITIUNEA A TREIA
IASSII
TIPOGRAFIA D. GHEORGHIIU
1879.

Petru Poni, Cursu de chimia elementară, ediția a III-a, Iaşi, 1879.

(a sintetizat primii compuşi organici din substanțe anorganice), Adolphe Wurtz (a introdus teoria atomică pentru a explica structura compuşilor chimici)[1].

Întors în țară licențiat în chimie, este numit, în 1866, profesor la Liceul Național şi la Şcoala Militară. Cu acest prilej, Petru Poni publică, în 1869, primul manual de chimie din țară, iar în 1874, pe cel de fizică.

Începând din 1876, după căsătoria cu poeta Matilda Cugler, locuieşte pe strada Mihail Kogălniceanu, în apropierea caselor lui Titu Maiorescu, Calistrat Hogaş, Alexandru Phillipide, George Topârceanu şi Ionel Teodoreanu. Imobilul a fost ridicat în 1839, de către mitropolitul Veniamin Costache, şi are o reverberație culturală deosebită. Mihai Eminescu, Veronica Micle, Titu Maiorescu, Ion Slavici, A.D. Xenopol, Ion Creangă sunt doar câteva dintre personalitățile culturii noastre naționale care au fost oaspeți frecvenți ai acestei case. Astfel, în 1874, când Eminescu fusese numit bibliotecar şi îl vizitează pe Ion Slavici la Iaşi, participă împreună la şedințele Junimii şi la lecturile literare din casa familiei Poni. Este interesant de semnalat faptul că, în anii grei ai Primului Război Mondial, această casă a găzduit valoroasele colecții ale Bibliotecii Academiei Române, iar din 1930 a locuit aici şi academicianul Radu Cernătescu.

Familia Poni, alături de prieteni, în parcul casei (1920).

Parcul casei, cu foişorul său, constituia locul predilect dedicat „plimbărilor academice" şi „reveriei poetice"[2] la care participau Mihai Eminescu, Veronica Micle, Matilda Cugler-Poni, Ion Slavici, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, Ion Ionescu de la Brad ş.a.

Fire enciclopedică, chimistul Petru Poni a avut preocupări pentru literatură, artă, muzică ş.a., pe care le-a transmis şi urmaşilor săi. Aceste preocupări au fost împărtăşite şi întregite de o parteneră de viață distinsă, sensibilă şi talentată – poeta Matilda Cugler Poni.

[1] *New International Encyclopedia*, 1905, *s.v.* Charles Adolphe Wurtz
[2] Matilda Cugler-Poni, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Ion Nuță, Iaşi, Editura Junimea, 1971, p. 6.

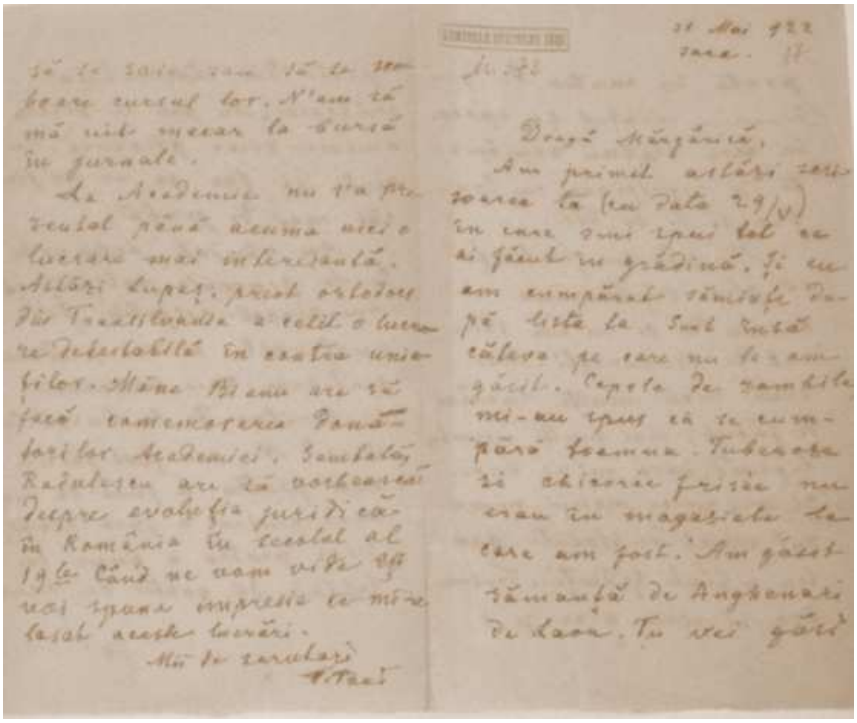

Scrisoare adresată de către Petru Poni fiicei sale, Margareta (31 Mai 1922).

Între anii 1878 şi 1911, Petru Poni este numit profesor la Universitatea din Iaşi, urmându-i lui Ştefan Micle la catedra de chimie. În 1883 înființează primul laborator de chimie anorganică pe care, în 1897, îl transferă în noua clădire a universității, unde susține şi primul curs de chimie din țară însoțit de experiențe de laborator. În perioada 1878-1888 activează ca profesor de chimie şi la Facultatea de Medicină[3].

Petru Poni în laboratorul de chimie minerală de la Iaşi (1918).

[3] C. Simionescu, C. Calistru, *Petru Poni*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

Referitor la activitatea ştiinţifică, Petru Poni îşi îndreaptă atenţia, începând din anul 1880, asupra mineralelor din masivul cristalin de la Broşteni – unde descoperă mineralul (manganit de mangan, fier şi calciu) pe care îl denumeşte broştenită[4]. Studiile în acest domeniu, care însumează peste 28 de ani de muncă neîntreruptă, s-au concretizat prin publicarea, în anul 1900, în Analele Academiei Române, a lucrării de referinţă în domeniu, intitulată *Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a României*. Importanţa acestei lucrări o relevă însuşi Poni, precizând:

> Studiul acestor minerale, precum şi cel al rocilor în care se găsesc, prezintă pe lângă importanţa lor ştiinţifică ce o au în general aceste cercetări şi un interes cu totul practic. În adevăr, parte din aceste minerale conţin mai multe metale utile ca arama, fierul, magneziul; cunoscând natura lor, condiţiile în care se găsesc în sânul pământului, am putea spera ca ele să fie cândva extrase şi să servească astfel, prin înfiinţarea industriilor metalurgice, la mărirea avuţiei noastre naţionale.

Douăzeci de ani mai târziu, Petru Poni oferă învăţământului de specialitate monografia *Studii asupra mineralelor din România*, lucrare ce cuprinde rezultatele cercetării şi catalogării a optzeci de minerale, printre care se numără badenita (arsenio-bismutură de Co, Ni şi Fe), descoperită de autor în anul 1900. Pentru fiecare caz în parte, renumitul chimist a precizat formulele de structură, forma de cristalizare şi arealele de identificare geologică[5].

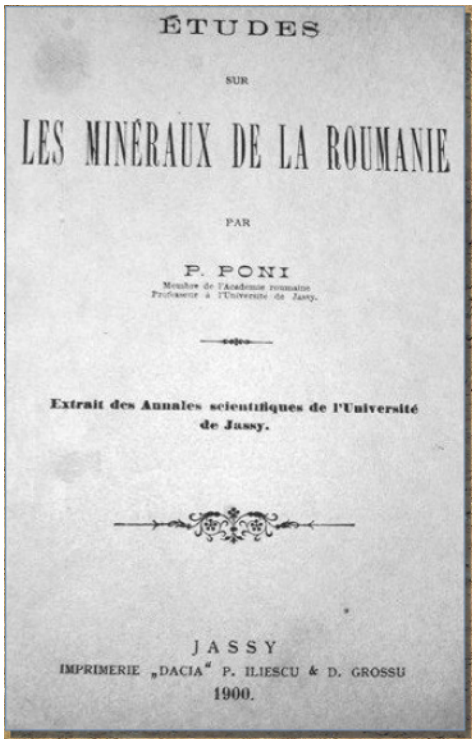
ÉTUDES

SUR

LES MINÉRAUX DE LA ROUMANIE

PAR

P. PONI

Membre de l'Académie roumaine
Professeur à l'Université de Jassy.

Extrait des Annales scientifiques de l'Université de Jassy.

JASSY
IMPRIMERIE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU
1900.

Rezultatele studiului *Observaţiuni meteorologice făcute la Iaşi în anii 1879 şi 1880*, publicat în anul 1882 în Analele Academiei Române, l-au îndreptăţit pe directorul Institutului meteorologic din acea perioadă, Ştefan Hepites, să-l considere pe Petru Poni drept un „premergător al climatologiei române”[6]. Cercetările întreprinse de Petru Poni asupra compoziţiei chimice a petrolului din România constituie una dintre cele mai valoroase opere ştiinţifice naţionale, mai ales că tehnica folosită şi aparatura au fost imaginate adesea de autor. Lucrarea fundamentală *Cercetări asupra compoziţiei chimice a petrolurilor române*, publicată de Petru Poni în revista „Analele Academiei Române” (1900), l-a îndreptăţit pe Constantin Istrati să afirme: „Studiul petrolului l-a înscris pe veci în istoria ştiinţei româneşti”[7], iar oamenii de ştiinţă ruşi concretizează apreciativ rezultatele obţinute de chimistul român, conferindu-i Diploma de membru al Societăţii de Ştiinţe Naturale de la Moscova (1909).

[4] Vasile Buţureanu, „Annales scientifique de l'Université de Iassy”, 1912, nr. 7, p. 185.
[5] Monica Nănescu, *Petru Poni, Repere emblematice*, în vol. *Cucuteni – 5000 Redivivus. Ştiinţe exacte şi mai puţin exacte*, Chişinău, Editura UTM, 2008, p. 87.
[6] Cristofor Simionescu, Magda Petrovanu, *Figuri de chimişti ieşeni*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1964, p. 41.
[7] *Ibidem*, p. 42.

În 1890, Petru Poni a contribuit la înființarea, împreună cu dr. C.I. Istrati, E. Bacaloglu, G. Cobălcescu, Al.O. Saligny, a Societății de fizică, din care se constituie mai târziu Societatea Română de Ştiințe. Petru Poni este profesorul care conduce prima teză de doctorat în ştiințe din țară, susținută de Nicolae Costăchescu în anul 1905[8].

Diploma de membru al Societății de Ştiințe Naturale de la Moscova, 1909.

A avut o însemnată contribuție la dezvoltarea vieții științifice. A fost întemeietor şi preşedinte al Societății de Ştiințe din Iaşi (1900-1925), a participat la reorganizarea vechii Societăți de Medici şi Naturalişti din Iaşi şi a fondat prima revistă universitară ieşeană de circulație europeană, intitulată „Annalles Scientifiques de l'Université de Jassy".

Petru Poni a îndeplinit funcția de Ministru al Instrucțiunii Publice în mai multe rânduri: în 1891, 1910, 1895-1896, prilej cu care participă la elaborarea a două proiecte importante de lege privind organizarea învățământului primar rural şi contribuie la înființarea Casei Şcoalelor[9]. În 1895 este ales preşedintele Societății pentru învățătura poporului. În 1902 conduce primul Congres al Asociației pentru răspândirea şi înaintarea ştiințelor.

Preocupările în domeniul istoriei s-au concretizat prin publicarea lucrării *Statistica răzeşilor* (1921)[10], o amplă monografie a situației defavorabile a țăranilor din Moldova, lucrare de referință care a pregătit drumul reformei agrare.

La 15 septembrie 1881, profesorul Petru Poni a fost numit, de către Ministrul Agriculturii, şef de birou pentru analize chimice la Vama Iaşi, iar ulterior, în 1907, este nominalizat, prin Decret Regal, ca membru al Consiliului Superior al Agriculturii şi apoi preşedinte al acestui for instituțional în perioada 1908-1913. În această calitate, a organizat expozițiile agricole şi de economie casnică la Chişinău, în 1921, şi la Iaşi, în 1923[11].

Pentru meritele sale deosebite, Petru Poni a fost ales, în 1879, membru al Academiei Române şi preşedinte al acestei instituții între anii 1898 şi 1901, în 1916 şi între 1918 şi 1923[12].

Deosebit de semnificativ este faptul că, în anul 1902[13], i s-a conferit Diploma de membru al Ordinului Legiunii de Onoare, ca o recunoaştere a contribuției deosebite aduse la organizarea Expoziției Universale de la Paris, unde a fost desemnat Comisar general din partea României. Litografia, executată pe hârtie tonată, cuprinde 647 de membri: la

[8] Nicolae Costăchescu, *Gazurile cuprinse în sare şi-n vulcanii de glod din România* – Teză de doctorat, Iaşi, 1905.
[9] Petru Poni, *Proiect de lege asupra Instrucțiunii Publice*, Iaşi, 1891.
[10] Petru Poni, *Statistica răzeşilor*, Bucureşti, Editura Cartea Românească „Pavel Suru", 1921.
[11] Gh. Lixandru, *Biografii neretuşate*, Iaşi, Editura „Ion Ionescu de la Brad", 2007, p. 24.
[12] *Ibidem*, p. 25.
[13] D. Alexandru, *Petru Poni*, Bucureşti, 1958.

numărul 285 este semnalată, în medalion, calitatea lui Petru Poni de membru al acestui prestigios Ordin francez, înființat în anul 1802, de către împăratul Napoleon Bonaparte.

Diploma de Membru al Ordinului Legiunii de Onoare (1902)

Ordinul „Sfântul Sava", gradul Comandor, Serbia (1892).

Ordinul „Carol I", gradul Mare Cruce 1902.

Ordinul „Legiunea de Onoare", gradul Mare Ofițer (1900).

Pentru întreaga activitate ştiinţifică a fost distins cu numeroase ordine şi medalii printre care amintim: Ordinul *„Carol I"*, Ordinul *„Sf. Sava"*, Ordinul Național al Ordinului Francez *„Legiunea de Onoare"*, Ordinul *„Franz Josef"* ş.a. A format o serie de discipoli care au continuat, la Universitatea „Al. Ioan Cuza", activitatea de cercetare în domeniul chimiei, mulți dintre ei devenind fondatori de şcoală superioară în specialitățile: chimie organică, chimie fizică, chimie anorganică, chimie analitică, chimia pielii ş.a.

Petru Poni s-a stins din viață la 2 aprilie 1925, lăsând posterității o bogată şi importantă operă ştiinţifică, care i-a îndreptățit pe urmaşi să-i confere numele Institutului de Chimie macromoleculară din Iaşi (1949).

Încheiem această succintă prezentare concluzionând că marii oameni care s-au remarcat în diferite domenii ale vieții unei națiuni, printre care se evidențiază şi chimistul Petru Poni, trebuie să fie cunoscuți de generațiile tinere, să le fie respectată moştenirea şi memoria prin readucerea frecventă în actualitate – cu reverență şi recunoştință pentru contribuția meritorie pe care au adus-o la dezvoltarea învățământului şi a cercetării ştiinţifice din țara noastră.